

„Néha azt érzem: jobb volt reménytelennek lennem negyven év lágerében, de erősnek...”

Versek, „összeszorított szájjal”

Az utóbbi négy megkavarta az emberi sorsokat. Írókét, költőkét is. Talán nem túlzok, ha azt mondom, leginkább a „nemzet rebelliséét”, Csoóri Sándorét. Amikor létrejött a Nagy Fordulat — melyért ha valaki, ő igazán sokat és nyilvánosan tett kockázatos időkben —, arra készült, hogy visszavonul, írói terveinek, félbehagyott verseinek él. Am jó ideig mégis ott maradt a politikacsinalás közelében, emésztve magát, energiáit, mindig talált vállalni való jó ügyeket, melyek — úgy tűnt — csak is rá vártak. Aztán lassan megindult valami „ellenszél”, egyre-másra jöttek a sajtótáma-

dások, köztük nem egy rágalommal ért fel, s ezt már csak betetőzte a Nappali hold című napló-esszéjében közölt pár sor körüli médiavihar. Nos, ettől az időtől számíthatóak Csoóri Sándor „hallgatásai”... Számítan felülőtás érkezett címére: szólaljon meg, foglaljon állást ilyen vagy olyan kérdésben. Magyarázza meg — ha van — álláspontját. (Ha nincs, akkor azt!) Am Csoóri nem válaszolt, nem „ugrott”, nem vitázott. Jól érzékelt, egy bizonyos közegben bármit mond, az előbb-több, kifogatva és félreértelmezve, ellene lesz „bizonyíték”. De hát miért? Vélhetően azért,

mert a nemzetnek ugyanolyan hangsúlyt adott, mint az embernek... Mert leírta (már a Készülődés a számadásra című kötetben, 1987-ben): „Makacsul hiszem, a nemzeti tudat ápolása nem lehet soha semmiféle politikai taktika áldozata.” Bizonyára ebben is, mint annyi másban, csalódnia kellett. A hajdani barátokban, a „fáradt forradalomban” — emlékszem, '90-ben Bécsben hallottam tőle ezt a kifejezést —, mindabban, amiért föl vállalta a szembenállás étszát a múlt rendszerben.

(Most látom, hogy kötetéről szándékoznék írni, valóságos „védőbeszédet” adok elő Csoóri Sándort mentegelve... Valóban, nem kis „szellemi sáskajárás” dúlhat ott, ahol ő menségre szorul.)

S hadd gondoljam úgy, a mesterségben, a versekben, az ihlet megvilágosító perceiben mégsem csalódtam. Hisz immár önként felszakította a magára vállalt hallgatás védőburkát, s nem prózában, a líra szenvedélyes nyelvén mondja ki a sokáig visszafojtott szavakat a **Hatytükkal, ágyútűzben** című kötetében. Azt hiszem, aligha kell csodálkoznunk azon, ha szavai megkeseredettek, vádlóak, kiábrándultak.

Ha megnézzük a verset, amiből a cím véteget, még riasztóbb a kép. A **Zörög az újság** olyan állapotrajz, ami a költő és az ember kiszolgáltatottságának bugyraiból hoz hírt... „Zörög az újság, mocskolnak megint.” — így, ilyen felütéssel kezdődik az a vesszőfutás, melyen a lélek még egyszer, képzletben végigmegy, felidézve azt a sajátos „rágalomáriát”, amelyet el kell túrnie. Meg kell mondani, Csoóri sem túrtózteti magát: az indu-

latokra jogos indulattal válaszol. „Hajrá csak megiramodó képzetű macskajancsik/ elő a bűncimmell!” Azért az indulatos futamok után a vigaszra is futja: „Ne tudjátok meg soha, mocskoló jótevőim/ micsoda éden kertekbe járok éjszakázni ma is...”

A számadás, melyre a költő készülődött, bizony elkésértőre sikerült. „A bőr alatt sérült szavak és sérült forradalmak hevernek...” (Ha ennyi volt az élet), „Néha azt érzem, jobb volt reménytelennek/ lennem negyven év lágerében, de erősnek...”, (Van-e még hátra valami). A **Bolyongás egy hajdani párt-házban** szembesülés azzal (bűn) tudással, amiről ma nem illik beszélni. Csoóri Sándor még mer emlékezni (néha már nem ildomos) 1956 novemberére, amikor így ír: „Ősz volt, ősz, napok, hetek/ vagy tán évek óta: karhatalmista ősz.”

A kiábrándító, kijózanító székintésnek áldozatul esik a felmagasztosult emlékként élő otthoni kamra, ez a „sorvadós zug”, kérdéssé válik a hivatás-tudat. A „ködben” lehet ugyan énekelni, de hogy kinek, azt az Isten „se mondja meg.”

Ebben a felbolydult, felgyorsult világban a hajdani szenvedélyes szerelem az egyetlen menedék. Sok szép vers idézi a „visszaszökösöt” K.E. alakját. (Tulipánok, Egyedül én beszélttem) A „kimart szívű” embernek marad ismét a magány. „Magam kipróbált társaként/ nézek az égre újra.” — olvasható a **Keserű, Pünkösdi előtti ének**ben. Nem akármilyen, sorsfordító évek tapasztalata fogalmazódik meg a **Nem tagadom: a szemem sötétebb** című, kötetzáró versben. A lehangoló mér-

legkésztés ellenére a remény és a bizakodás is kicsap a sorokból: „Ne felejtétek: ez az idő a mi örökölt időnk!”

A Csoóri Sándor (aki február 3-án ért 65. születésnapjához) megajándékozta magát és mindannyiunkat ezzel a súlyos hall-

gatásból született kötettel. Hogy mégis mi árnyékolta be a közel-múlt történetét, közérzetünket, sokak (sokunk) tekintetét, az megtalálható ebben a könyvben. Csak olvasásakor jól kell tudni „kinyitni önmagunkat.”

Péntek Imre

Csoóri Sándor

Mindenem, amim volt

Mindenem, amim volt, másoknak adtam oda: időmet, türelmemet s darazsaim felhőtlen délutánját. A lecsupasztított, téli erdőt, amely messziről óriás sünnök látszott. S a pénzt, a pénzt, a száználmas pénzt is, mint aki Szent László kezével aranyat osztogat.

Nevettek is rajtam sokan, akár egy hibbant szerzetesen. Nevettek, de azért jöttek utánam nagy csapatban. Jöttek reggel és jöttek este; jöttek megfeketedve a félredobált vasúti talpfák közül, a városi neonlepkék színes csödületéből, jöttek a sütkérező könyvek időtlen idejéből, nyakukban megalvadtt sál vagy fakó kendő.

Nem a megváltójuk: a jó bolondjuk voltam. Egy szépreményű, független lator, aki irtózik a szesztől, vértől, dajkáló nikotintól, de egyszer még kitüntetett helye lehet a Golgotán, és el lehet majd nevezni róla egy ólat, egy zsákutcát, egy kiháló mosolyfajtát az ezredvégen, ha lesz még valaki, aki effélékre is gondol.

Csupa barbár remény és csodavárá óra ketyeg mögöttem, mint fának rohant autó sértetlenül maradt órája. De hol keressek most magam helyett egy jól látható istent, egy kinevethető ósbolondot, aki tékozolva osztaná szét megint a hangját, a kezét, a képzletét, a benne heverő, nagy hegyeket és néha még örülni is tudna, hogy kifosztott novemberi arca a kifosztott novemberi éghez hasonlít.

Csanádi Imre

Tavaszdó

Harangoznak már a gerlék, fojtott hangon hirdetik a hatalmas Nap győzelmét, zúgják, hogy tavaszodik.

Már a bodza tar gubanca feszít álmos rügyeket, készül, hogy virágát ontsa, csillagrendszer rejteget.

Rigó cserreg: ki a télből! — szerelemre éheznek; porolóállvány tövéből nagy lompos macskák lesik.

Tavas, patyolat felhőköt víg-kék égen hajszoló, virágozatsd ki a nőket, párt adj, kinek pár való.

Gabonát ígérj halommal, terveket meg ne tagadj, — békét nekem önmagammal, sebeimnek nyugtot adj!

(1961)

Szokás Csanádi költészetével kapcsolatban a valóság-hűséget, a szemléleti közelséget és a részletező kedvet emlegetni, és kevésbé szokás alakító képességére, költői képzetének működésére figyelni, pedig a kettő, a valóságközeliség és az alakító képesség együtt adja költészetének sajátos jellegét. Most azonban nem ezért emlegettük a két ciklust, a *Kergető négy testvért* és a *Verses állatvilágot* elsősorban, hanem annak bizonyítására, hogy a lélekfűrészek karmai közül mekkülve Csanádi ismét megőrizte önmagát, emberi és költői szuverenitását. Esményeiből nem ábrándult ki, de szembefordult a hatalommal, amely ezekre hivatkozva megalázta az embert, az életet és a művészetet is, mert az alkotótól azt követelte, hogy adják a császárnak azt is, ami pedig csak az istené lehet: a tehetségüket. Igaz, már 1953-ban is alkalmatlan volt az üres lelkesedésre, a feltétlen hódolatra, mert képzletét a valóság nyugtázta le, s inkább reménytelenségekről beszélt erőteljes verseiben.

De csak suhog, fortyog, sziszeg a világ, ontja csikorogva tüzes iszonyát; egymásnak feszülve, hol fönt, hol alul, hánytörög jövő, múlt megváltatlanul. (Udvar, télen)

Lázadó gesztusai megsaporodnak, de még mielőtt megrajzolná az elfajzott hatalom portréját, meztelen szavakkal méri fel önmaga és nemzedék-társai helyzetét. *Töprengő töredék* című versében például ezeket mondja:

Szánkon a szó megfanyarodott, böjtje jött a hejehujának, pofonként visszacsattan minden tödített lelkendezés.

A hatalom portréját pedig *Mesebeli feleletős* című versében rajzolja meg igen szellemen, népmesei hitelességgel. A király és a kanászfű vizsnyában szinte József Attila mélyiségeket tár fel (*Szegényember balladája*), miközben a mondókaszöveget súlyos balladává fejleszti, hogy a végén kimondhassa az igazságot, leleplezze az elfajzott hatalom természetét. A király először elveszi a kanászyerek botját, bicskját, teljes kiszolgáltatottságba hozza, csak aztán kínoztatja meg azért, amitől igazán félt, hetyke füttyeieért. Így jut el a *Meddőkönyörgés*ig, amely már a hitevesztett ember megődésének keserű rajza. Költészetének tónusa, hang-

neme és formája is változik ezek után. A valóság eleven rajza nem kopik meg, és marad a részletező realizmus is mint jellegzetes ábrázolási mód, de képei látomásosabbak lesznek, a részletek tágabb perspektívában jelennek meg, s növekszik szuggesztív hatásuk, erejük. Az *első golya* megérkezését például így ábrázolja:

Körülötte ujjongó tavasz... Megállt a fészék szélén, árván: hátrakapta fejét, kelepelt, mint egy csapzott, eszelős sámán.

A formai változásokat pedig az indulásakor annyira kedvelt klasszikus formák visszatérésében és megszapordásában láthatjuk. A *Nagyvárosi madarak* című hosszú verse például pontos disztichonokból épül fel, amelyben a galambok így jelennek meg:

Hát a galambokról mit mondjak? híznak a drágák, s rendre bujálkodnak, templom előtt, tereken.

De ebben a formában beszél a régi *Határnevekről* is, amelyek ürügyen erőteljes képekben ütökzöti a múltat és a jelenet. *Gazdaporták* című ver-

sében pedig alkaioszi strófaban ábrázolja az erőszakos szövetkezetesítés következményeit, egy kultúra, a régi paraszttársadalom eltűnését, amelynek helyén egyelőre csak a „morgorra Semmit” szemlélheti.

Később persze, mert eszményeivel egyezőnek látja, van jó szava is a falu társadalmának átalakulásáról. De mire valamiképpen megnyugodna, újabb szembenézésre, önfelmérésre kényszeríti a kor. És ez lesz a legfájdalmasabb, ez lesz a valódi élveboncolás, mert most önmagát, költészetének értékeit kell megmélnie. Váratlanul éri a változás, az új költők fellépése, azoké, akik más nyelven beszélnek, s kérdéssé tesznek minden korábbi költői eszményt, minden korábbi poétikát. De őszinte most is, nem hajlandó hazudni sem önmagának, sem a világnak, inkább vállalja a gyötrelmeket, és újból átéli a hazátlanságot, a schova-tartozás fájdalmait.

Önfelmérő, létösszegző versei igen összetettek, egyszerre több hang is szólal. A fájdalmas pátosz, az ironia

lott és megértett ígéket ki kell mondani (*Glosszák, négy tételben*), de a hazátlanság érzésétől már nem tud szabadulni.

Ébredtek csak folyvást hazátlanságra. Alattam mindig billeg a haza. Egyre inkább nem érek haza. Pedig minden vágyam a haza

— panaszkodik megtört hangon az *Ötven körül* című versében. A szenvedélyes hazakereső azonban egyszer még otthonra lelt, igaz, nem a jelenben, hanem a múltban. És ezután fogja meg megírni nagy szerű ciklusát, az *Írott képeket*.

Festményeket néz, freskótöredékeket és a Képes Krónika iniciáléit, s ezeket formálja majd nagy költői leleménnyel versekké, költeményekké. Ebben a ciklusban aztán kiélheti archaizáló készségét, megfogalmazhatja düheit, keserűségét, és igazolhatja hitét, sőt ha lehetősége van rá, ha a téma olyan, meg kesernyés humorát is megcsillogtatja, ahogy ezt a *Quo vadis?* című versében teszi...

Hogy Csanádi Imre költészetéből végülis mi marad meg, hogy milyennekké formálja verseit utókora, azt még nem lehet tudni. Magartatása viszont érték, s vajon miért ne válhatnának értéké azok a művei is, amelyekben önmagát költőként fogalmazta meg. **Román Károly**

Vázlat Csanádi Imréről

(részlet)